

UVODNIK

Ciceronova *historia (est) magistra vitae*, povijest je učiteljica života, jedna je od prvih poslovice koju gimnazijalci čuju tijekom nastave latinskog jezika. No, proučavanje prošlosti koje bi trebalo poslužiti kao pouka za budućnost lekcija je koja se i nakon dvije tisuće godina teško usvaja. Hrvatska je među seizmički najugroženijim državama u Europi. Prema *Karti potresnih područja Republike Hrvatske* iz 2011. godine Zagreb se nalazi na jednom od četiri područja izložena jačim potresima. Od 1880. godine, kada ga je pogodio vrlo jak potres od 6,3 stupnja, tlo se ljuljalo svakih nekoliko godina početkom 20. stoljeća. U posljednjih pola stoljeća ovaj dio Europe bio je u svakom desetljeću pogođen jačim potresom – od onoga u Skoplju koji je 1963. godine odnio tisuću života i ostavio dvjesto tisuća ljudi bez doma, zatim banjolučkoga iz 1969. godine, deset godina poslije toga crnogorskoga, koji je naćeo i tisuću građevina u Dubrovniku, do stonskoga iz 1996. godine. Unatoć tomu, 22. ožujka 2020. godine potres smo doćekali potpuno nespremni.

U prosincu 2019. godine, tri mjeseca prije potresa, Ured za upravljanje u hitnim situacijama Grada Zagreba organizirao je stručnu konferenciju *Zaštita kulturne baštine Grada Zagreba u kriznim uvjetima*. Stručnjaci Građevinskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu svoje su izlaganje¹ zaključili tvrdnjom da je potres „neprihvatljiv rizik za Republiku Hrvatsku“, da ne postoje dobre baze podataka kako bi se mogle izraditi pouzdanije procjene rizika kao temelj strategija ublažavanja rizika, da nema podataka o građevinama, da su sanacije kozmetičke prirode, da nema seizmićkih ojaćavanja i da svijest zajednice

o riziku od potresa nije razvijena, pa su aktivnosti u cilju umanjenja posljedica pojedinaćne i nedostatne, te su se na koncu, u prosincu 2019. godine, zapitali „moramo li zaista ćekati razoran potres da se to promijeni“.

Pripremajući svoje izlaganje za istu konferenciju, dokumentaristice Muzejskoga dokumentacijskog centra (MDC-a) **Ivona Marić, Tea Rihtar Jurić i Dunja Vranešević**² analizirale su podatke iz Registra muzeja, galerija i zbirki u Republici Hrvatskoj koji se odnose na brojnost, stupanj obraćenosti graće, digitalizaciju, zaštitu te stručne i tehnićke uvjete u muzejima na području Grada Zagreba. Istraživanje je pokazalo da su zagrebaćki muzeji, koji ćuvaju više od polovice nacionalne muzejske baštine, smješteni uglavnom u povijesnim nenamjenskim zgradama, ćesto zaštićenim kulturnim dobrima u samome gradskom središtu koje je u službenim dokumentima o procjeni rizika izdvojeno kao najugroženije područje Grada Zagreba. Sve muzejske zgrade, osim jedne jedine sagraćene nakon 2000. godine, trebale bi biti prilagoćene potrebama muzeja 21. stoljeća. Kada su ogranićenjima koja nose zapušćene stare zgrade pribrojile manjak prostora i stručnog osoblja, nedovoljna sredstva za održavanje ili obnovu zgrada te preventivnu zaštitu graće koja je slabša i izazovna i u svakidašnjim okolnostima, naslov MDC-ova istraživanja koje dopunjeno možete proćitati u ovom broju *Muzeologije – (Ne)spremnost zagrebaćkih muzeja na krizne situacije* – tog prosinca 2019. godine nametnuo se sam od sebe. Tri mjeseca poslije potres magnitude 5,5 koji se vodi kao „umjeren“ ostavio je sasvim neumjerene posljedice na zagrebaćke muzeje i grad u cjelini. Prema prvim po-

datcima 33 % zagrebačkih muzeja dobilo je žute i crvene oznake koje su ih označile kao „privremeno neuporabljive“ ili „neuporabljive“. Danas, dok krajem 2021. godine završavamo ovaj broj *Muzeologije*, za svega trećinu od 33 zagrebačka muzeja znamo da će u 2022. godini biti otvoreni, a ne pretvoreni u gradilišta zahvaljujući sredstvima iz Fonda solidarnosti Europske unije, dobivenim za provedbu mjera zaštite kulturne baštine oštećene u potresu, o čemu za ovaj broj *Muzeologije* piše **Ivan Branimir Guberina**.

Za potrebe časopisa u koji smo htjeli „pospremiti“ posljedice, saznanja i pouke izvučene iz ovih posljednjih potresa u 2020. godini zamolili smo kolege iz pet muzeja – četiri velika, matična, prema građi nacionalna muzeja, te ustanove koja je u potresu imala najveće štete na građi – da saberu svoja dosadašnja poslijepotresna iskustva.

Irma Huić piše o ulozi brze reakcije na posljedice potresa i o oštećenjima zgrade Muzeja za umjetnost i obrt, zgrade koja „tijekom 140 godina postojanja [...] nikada nije bila sustavno obnovljena“. Štete na građi, prema riječima Irme Huić, dijelom su nastale urušavanjem dijelova stropa, dijelom su predmeti bili „žrtve prenatrpanog prostora“ i neodgovarajućih vitrina, a dio je razloga i u činjenici da neki muzejski predmeti nisu bili primjereno pričvršćeni. **Matea Brstilo Rešetar**, ravnateljica Hrvatskoga povijesnog muzeja, u tekstu *Hrvatski povijesni muzej – potresna (ne) prilika za novi početak* govori o teškom oštećenju zgrade u kojoj djeluju od 1959. godine i apsurdnosti njihova postojanja. Naime, palača Vojković-Oršić-Kulmer-Rauch ocijenjena je neuporabljivom, a Muzej je od potresa zatvoren. No, upravo

im je ova kataklizma, kao i činjenica da se tijekom 175 godina postojanja nisu uspjeli domoći zgrade u kojoj će napokon imati prostora za stalni postav, pomogla da dobiju još jednu, također potresom skrhanu zgradu, a istodobno, zahvaljujući ironičnoj činjenici da postoje u „nemogućim prostornim uvjetima, s bunkeriranom muzejskom građom i bez stalnog postava“, njihova je građa potres preživjela gotovo neokrznuta.

Za razliku od njih, kako piše **Ozren Domiter** iz Arheološkog muzeja u Zagrebu, u tom je Muzeju bilo dosta „polupanih lončića“, štete je pretrpjela zgrada palače Vranyczany-Dobrinović, ali i građa, no za razliku od ostalih muzeja ovaj je imao osiguranje koje je pomoglo da sami počnu sa sanacijom.

Najveće štete na građi imale su umjetnine iz fundusa Gliptoteke HAZU, u kojoj je stradalo 376 muzejskih predmeta, zbog čega su im, prema riječima **Magdalene Getaldić**, u pomoć došli volonteri iz Hrvatske grupe IIC-a te djelatnici Arheološkog muzeja Istre u Puli, koji su volonterski pomogli u popisivanju i dokumentiranju šteta.

Hrvatski prirodoslovni muzej još je jedan muzej koji je do potresa djelovao u zapuštenoj palači što je dovelo do oštećenja zgrade, ali i fundusa, posebice dijela koji je bio u stalnom postavu u povijesnim vitrinama. Kako pišu **Iva Mihoci** i **Tatjana Vlahović**, u potresu je oštećena građa iz petnaest zbirki, ukupno 229 predmeta, no s obzirom na to da je Muzej prije potresa dogovorio projekt sveobuhvatne obnove zgrade, građa je nakon potresa evakuirana u prostor novih muzejskih čuvaonica u Novom Petruševcu, a rekonstrukcija zgrade započela je na samom kraju 2021. godine.

Posljedice potresa, štete na građi i potreba evakuacije velikog broja muzeja u nepostojeću zajedničku čuvaonicu, „sveti gral“ zagrebačkih muzeja za kojim se bezuspješno traga više od trideset godina, ponukale su Muzejski dokumentacijski centar da napravi prvo sveobuhvatno istraživanje o stanju i izazovima muzejskih čuvaonica i upravljanja zbirka u Hrvatskoj. Rezultate istraživanja autorice **Ivona Marić** i **Dunja Vranešević** predstavile su na dvodnevnoj konferenciji koju su za Međunarodni dan muzeja 2021. godine organizirali Etnografski muzej u Zagrebu, Muzej za umjetnost i obrt i MDC, a u ovom broju *Muzeologije* donosimo ih u cjelovitom obliku.

Rezultati su pokazali da tek petina hrvatskih muzeja ima namjenski sagrađenu čuvaonicu te da se većina građe čuva u neprimjerenim prostorijama, na tavanima ili u podrumima često povijesnih zgrada. U ovom trenutku 93 % muzeja nema dovoljno prostora za pohranu, a za deset godina potrebe za prostorom bit će najmanje trostruko veće od sadašnjih. Uzevši u obzir činjenicu da se upravo u čuvaonicama nalazi većina muzejskih predmeta, u slučaju krizne situacije rizik dodatno raste, a evakuacija je ili nemoguća ili znatno otežana.

Koliko zahtjevna može biti evakuacija nakon potresa, iskusili smo početkom 2021. godine kada je nakon potresa u Petrinji bilo potrebno hitno evakuirati građu Galerije *Krsto Hegedušić* iz teško oštećenih zgrada. **Iva Validžija**, viša kustosica MDC-a, sudjelovala je uz stručnjake Ministarstva kulture i medija, Konzervatorskog odjela u Sisku, Muzeja za umjetnost i obrt, Galerije *Klovičevi dvori* i Gradskog muzeja Sisak u evakua-

ciji koju su provodili pripadnici Hrvatske gorske službe spašavanja te poslije, o čemu piše u tekstu *Evakuacija muzejske građe Galerije Krsto Hegedušić iz Petrinje*, s dokumentaristicama MDC-a i višom kustosicom Dunjom Nekić iz Muzeja za umjetnost i obrt u popisivanju građe, dokumentiranju šteta, provođenju hitnih mjera preventivne zaštite i organiziranju pohrane u privremenoj čuvaonici Gradskog muzeja Sisak.

Prema podacima koje je tijekom 2020. godine prikupio te naknadno 2021. provjerio MDC, u potresu u ožujku 2020. u zagrebačkim muzejima stradalo je 1187 predmeta (tablica 1).

Tablica 1. Broj oštećenih predmeta u zagrebačkim muzejima nakon potresa 22. ožujka 2020. godine

	Muzej	Broj oštećenih predmeta
1.	Arheološki muzej u Zagrebu	109
2.	Etnografski muzej, Zagreb	134
3.	Gliptoteka HAZU	376
4.	Hrvatski muzej medicine i farmacije HAZU	2
5.	Hrvatski povijesni muzej	3
6.	Hrvatski prirodoslovni muzej	229
7.	Hrvatski školski muzej	24
8.	Hrvatski športski muzej	18
9.	Memorijalna zbirka <i>Jozo Kljaković</i>	1
10.	Muzej <i>Mimara</i>	11
11.	Muzej suvremene umjetnosti	40
12.	Muzej za umjetnost i obrt	199
13.	Nacionalni muzej moderne umjetnosti	28
14.	Strossmayerova galerija starih majstora HAZU	3
15.	Tehnički muzej <i>Nikola Tesla</i>	10
	UKUPNO	1187

Zašto su štete od potresa velike, zapitao se u svojem prilogu, analizirajući fotografije šteta na građi koje su objavili zagrebački muzeji, dugogodišnji djelatnik MDC-a, konzervator savjetnik **Želimir Laszlo**, po čijem se mišljenju odgovor sam od sebe odmah nameće – „muzeji nisu bili pripremljeni za potres“ jer „postoje mjere i postupci koji mogu ukloniti ili barem znatno umanjiti štete od potresa u muzejima“. Premda još uvijek nije moguće predviđati potrese i slične kataklizme, danas postoje znanja, sredstva i metode s pomoću kojih se za njih možemo pripremiti i umanjiti štete. Hrvatski stručnjaci nisu jedini koji se naknadno pitaju zašto ne činimo ili nismo učinili više. Jedan je od razloga, kako ističe američki stručnjak Muzeja *J. Paul Getty* **Jerry Podany**,³ taj što velik broj muzeja i muzejskih djelatnika uopće nije upoznat s tehnikama koje možemo primijeniti i jer u svijetu postoji „škola mišljenja“ da neće baš nas pogoditi te da će, „ako je potres toliko jak, ionako sve biti izgubljeno“. Kada se na takav pristup doda trošak učinkovitih mjera i manjak financiranja preventivne zaštite, dobije se za muzejsku građu ubojit koktel.

A brojne mjere, jednostavne i jeftine, postoje, mjere koje, kako kaže Podany, „zahtijevaju samo vrijeme, malo napora i, najvažnije od svega, svijest“ zajednice, ono što su naši stručnjaci u zaključku svojeg izlaganja iz 2019. godine istaknuli kao nešto što je kod nas na niskim granama. Upravo o tim mjerama koje postoje Jerry Podany podučavao je na trodnevnoj radionici *Earthquake Damage Mitigation for Collections* koju je MDC s Odsjekom za konzervaciju-restauraciju Umjetničke akademije u Splitu organizirao koncem 2021. godine. Za ovaj tematski broj *Mu-*

zeologije u prilogu naslovljenom *Muzeji i potresi: ublažavanje štete i gubitaka od potresa* Podany naglašava da, nažalost, i na svjetskoj sceni postoji „još manji i, nažalost, nedostatan, skup istraživanja [o] učincima snažnog pomicanja tla na zbirke kulturne baštine u muzejima, uključujući muzeje“, jer je i u svijetu pozornost većinom usmjerena na građevine, a ne na građu koja se u njima čuva.

I u Japanu, i u Grčkoj, i u Kini trebali su se dogoditi katastrofalni potresi i štete na muzejskoj građi da bi se nešto iz njih naučilo i počelo misliti i mijenjati pravila. Tek nakon potresa koji je 1999. godine pogodio Atenu i oštetio i muzejske zbirke grčko je Ministarstvo kulture 2002. godine tiskalo seriju vodiča za izradu sigurnih muzejskih vitrina i drugog namještaja koji može podnijeti tlo koje ne miruje.

Nas je zanimalo i što je naučeno iz potresa koji su obilježili drugu polovicu 20. stoljeća na području jugoistočne Europe. **Zlatko Teodosievski**, dugogodišnji viši kustos Nacionalne galerije Makedonije, ispriповijedao je jednu „nesvakidašnju priču“ o katastrofalnom potresu koji je 1963. godine pretvorio Skoplje u ruševine. Od šest muzeja, koliko ih je tada Skoplje imalo, samo su dva djelomično preživjela potres, a ishod je bio poguban jer su, kako kaže kolega, svi muzeji radili u „improviziranim“, neodgovarajućim prostorima“, starim i dotrajalim građevinama, „naknadno adaptiranim i nazvanim – ‘muzejima’“. Dobra vijest za makedonske muzealce stigla je tek nakon potresa – većina porušenih ustanova dobila je nove, moderne objekte građene prema, u to vrijeme, suvremenim standardima. Svega šest godina poslije, 1969. godine serija potresa pogodila je Banju Luku.

Slike 1 – 6. Vrata zagrebačkih muzeja nakon potresa 2020. godine. Fotografirao Denis Bučar.

Izgubljeni su ljudski životi, a materijalna je šteta bila ogromna. Od pet zgrada Muzeja Bosanske krajine tri su bile potpuno srušene, kaže **Milenko Đorđević**, viši kustos Muzeja Republike Srpske, koji danas djeluje u sigurnijoj zgradi koje su se domogli nakon trinaest godina seljenja. Muzejski savjetnik Muzeja i galerija Podgorice **Dragan Radović** analizirao je potres u Crnoj Gori iz 1979. godine i

njegove posljedice za muzejsku mrežu. Najveća oštećenja pretrpjeli su stari gradovi na obali u kojima se nalazio najveći broj zaštićenih spomenika kulture, a i muzeji Crne Gore potres su dočekali u adaptiranim zgradama sagrađenim u prijašnjim razdobljima koje nisu imale odgovarajuću konstruktivnu zaštitu. Sve muzejske zgrade pretrpjele su oštećenja, kao i muzejski predmeti koji su bili izloženi ili

pohranjeni, no koliko god je dugo trajala obnova, lekcija je naučena, pa su tijekom obnove oštećenih objekata primjenjivani suvremeni standardi aseizmičke gradnje. Crnogorski potres u Dubrovniku je oštetio 1071 građevinu, od čega su 89 % bila oštećenja spomenika kulture najviše kategorije, a među njima i zgradâ u kojima su se nalazili dubrovački muzeji. I dok je zahvaljujući radu Zavoda za obnovu Dubrovnika šteta i obnova spomenika dobro dokumentirana, štete na muzejskoj građi ne spominju se ili se navode tek rubno tvrdnjom da „na sreću eksponati nisu pretrpjeli nikakva oštećenja jer su [...] već prije bili sklonjeni u depo“. Istraživanje Arhiva muzeja i galerija Hrvatske koji se vodi u Muzejskome dokumentacijskom centru pokazalo je da je muzejske predmete i zbirke dubrovačkih muzeja paradoksalno spasila upravo zapuštenost muzejskih zgrada zbog koje je, u nastojanju da se građa zaštititi od vlage, previsoke temperature i građevinskih radova, najveći dio fundusa prije potresa bio spremljen i pohranjen.

Premda je posljednji veliki potres Ljubljani pogodio 1895. godine, Slovenija je, imajući svijest o tome na kakvom se području nalazi, u obnovu Narodne galerije uključila i statičku i protupotresnu sanaciju. Pripreme su trajale od 2006. godine, radovi sredstvima Europske unije počeli su 2012., a novi stalni postav otvoren je u siječnju 2016. godine. **Barbara Jaki**, ravnateljica Narodne galerije, kaže da je statička sanacija bila među najzahtjevnijim zahvatima. Trebalo je pomiriti zahtjeve protupotresne sanacije i istodobno ne narušiti značajke spomenika kulture. Iako se sanacija radila najmanjim mogućim

invazivnim sredstvima, postignuta je protupotresna sigurnost prema Eurokodu 8. Iako smo daleko odmaknuli od vremena kada se mislilo da se zemlja trese jer su se naljutili demoni ili pomaknuli slonovi na čijim leđima leži svijet, činjenica da se potrese ne može predvidjeti otežava buđenje svijesti nužne za pokretanje mehanizama koji pružaju sigurnost. Teško je pokrenuti ljude, uložiti vrijeme i velika sredstva kako bi se spriječile štete od događaja za koji ne znamo kada će se dogoditi. No, ono što danas sasvim dobro znamo jest da se čvrsto tlo ne podrazumijeva i da za gradove i muzeje koji leže na tlu poput onoga ispod Zagreba nije pitanje hoće li potresa biti, već samo kada će se on ponovno dogoditi. A kada se dogodi, vidjeli smo 2020. godine, u potresima koji snagom nisu bili katastrofalni, da su posljedice za nepripremljene katastrofalne, da se gubi nenadoknadivo, ljudski životi i kulturno nasljeđe.

Pred zagrebačkim muzejima godine su obnove. Kako će ona biti provedena, kako ćemo u obnovljenim muzejima primijeniti postojeće mjere u izlaganju i pohrani muzejske građe, hoćemo li tim poslovima pristupiti višedisciplinski i naučiti razgovarati sa stručnjacima izvan muzejske struke, uspostaviti trajno partnerstvo sa seizmolozima i geolozima, građevinarima i arhitektima, razmjenjivati znanja s kolegama iz drugih dijelova svijeta – o tome i o našem radu, običnom, svakodnevnom, primjenjivanju jednostavnih, jeftinih mjera i postupaka, ovisit će hoće li nas opet i iznova – iznenaditi neki novi potres.

Maja Kocijan

BILJEŠKE

¹ Josip Atalić, Marta Šavor Novak i Mario Uroš, „Potresni rizik grada Zagreba s osvrtom na građevine kritične infrastrukture“ (izlaganje na konferenciji *Zaštita kulturne baštine Grada Zagreba u kriznim uvjetima* Ureda za upravljanje u hitnim situacijama Grada Zagreba, Zagrebački inovacijski centar, Zagreb, 13. prosinca 2019.), https://www.zagreb.hr/UserDocsImages/hitne_situacije/Potresni%20rizik%20Grada%20Zagreba%20s%20osvrtom%20na%20gra%C4%91evine%20kriti%C4%8Dne%20infrastrukture%20.pdf (pristupljeno 21. prosinca 2021.). Vidi i: Josip Atalić, Marta Šavor Novak i Mario Uroš, „Rizik od potresa za Hrvatsku: pregled istraživanja i postojećih procjena sa smjernicama za budućnost“, *Građevinar* 71, br. 10 (2019): 923–947, <https://doi.org/10.14256/JCE.2732.2019> (pristupljeno 21. prosinca 2021.).

² Ivona Marić, Tea Rihtar Jurić i Dunja Vranešević, „(Ne)spremnost zagrebačkih muzeja na krizne situacije“ (izlaganje na konferenciji *Zaštita kulturne baštine Grada Zagreba u kriznim uvjetima* Ureda za upravljanje u hitnim situacijama Grada Zagreba, Zagrebački inovacijski centar, Zagreb, 13. prosinca 2019.), [https://www.zagreb.hr/UserDocsImages/hitne_situacije/\(Ne\)spremnost%20zagreba%C4%8Dkih%20muzeja%20na%20krizne%20situacije.pdf](https://www.zagreb.hr/UserDocsImages/hitne_situacije/(Ne)spremnost%20zagreba%C4%8Dkih%20muzeja%20na%20krizne%20situacije.pdf) (pristupljeno 21. prosinca 2021.).

³ Jerry Podany, ur., *Advances in the Protection of Museum Collections from Earthquake Damage: Papers from a Symposium Held at the J. Paul Getty Museum at the Villa on May 3-4, 2006* (Los Angeles: J. Paul Getty Museum, 2008); Jerry Podany, *When galleries shake: earthquake damage mitigation for museum collections* (Los Angeles: J. Paul Getty Museum, 2017).